

УДК 37.014(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi61.696>Гаврилюк Г. М.^{*},
orcid.org/0000-0003-1543-3135

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ

У представленій статті здійснено комплексний та багатоаспектний аналіз трансформації української національної ідентичності особистості в екстремальних умовах сучасної повномасштабної збройної агресії. На основі ретроспективного огляду фундаментальних праць видатних українських дослідників і мислителів минулого та сьогодення простежено складну генезу ідей національної суб'єктності. У роботі детально аналізується їхня еволюція від ранніх етноцентрованих моделей до формування сучасної політичної нації, здатної на рішучий спротив зовнішнім загрозам.

Досліджено синергію освіти, культури та народознавства як цілісної, взаємодоповнювальної системи, що забезпечує глибоку деколонізацію індивідуальної та колективної свідомості, а також формування стійкого ціннісного каркасу всього суспільства. Автор доводить, що саме взаємодія цих секторів створює багаторівневу систему захисту національного менталітету від ворожих маніпуляцій. Окрему увагу в статті приділено динамічній зміні мовних практик та аналізу актуальних соціологічних показників, які переконливо свідчать про остаточне перетворення української мови на фундаментальний маркер політичної лояльності та волі до незалежності.

У науковій роботі сформульовано та обґрунтовано авторське узагальнювальне визначення національної ідентичності особистості як складної багаторівневої динамічної системи. Ця система синтезує в собі історичну пам'ять, автентичні народні традиції, очищені від нашарувань минулого, та усвідомлену особисту відповідальність кожного громадянина за безпеку й суверенітет власної держави. Доведено, що в умовах гострої екзистенційної загрози ідентичність остаточно трансформується з абстрактної філософської категорії в реальний стратегічний ресурс національної стійкості, стаючи головним інструментом протидії асиміляційним впливам та імперським наративам. Кристалізація самоусвідомлення громадянина визначена як запорука подальшого прогресивного розвитку України як суб'єкта глобальної цивілізації.

Ключові слова: національна ідентичність особистості, екзистенційний вимір, деколонізація гуманітарного простору, національна безпека, громадянська суб'єктність, соціокультурна трансформація, мовна ідентифікація.

Постановлення проблеми. Формування та концептуальне осмислення ідентичності особистості в сучасних координатах українського гуманітарного знання трансформується у пріоритетний науковий вектор, що має не лише фундаментальне теоретичне, а й визначальне екзистенційне значення для збереження державної суб'єктності [1]. В обставинах повномасштабної збройної агресії російської федерації, розпочатої 2022 року, категорія національної ідентичності остаточно перейшла з площини абстрактних дефініцій у сферу стратегічних чинників національної безпеки, ставши наріжним каменем суспільної солідарності та життєстійкості.

Актуальність цього дослідження зумовлена об'єктивною потребою глибокого наукового переосмислення ідентифікаційних кодів українства, які впродовж тривалого історичного періоду піддавалися системним деформаціям через колоніальний тиск та агресивне нав'язування імперських наративів. Ці маніпулятивні стратегії мали на меті не просто викривлення історичної пам'яті, а повне нівелювання суб'єктності української

^{*}© Гаврилюк Г. М.

нації, відводячи їй роль вторинного фольклорного додатка до чужого культурного простору [2; 4]. Проте сьогодні спостерігається інтенсивна та незворотна трансформація ціннісних орієнтирів, коли національна ідентичність особистості стрімко позбувається навіязаного їй гротескного меншовартісного виміру та наповнюється якісно новими контекстами.

Цей процес супроводжується переходом від реактивного самоствердження до формування самобутньої та модерної моделі нації, де ідеї індивідуальної й колективної свободи, соціальної справедливості та беззаперечного права на власну історичну долю стають головними інтегрувальними елементами. Тобто сучасний гуманітарний дискурс фокусується на висвітленні ідентичності особистості як динамічної системи, що здатна не лише протистояти асиміляційним впливам, а й продукувати власні сенси, які роблять Україну вагомим суб'єктом глобальної цивілізації. У цьому зв'язку деколонізація свідомості та кристалізація чіткого самоусвідомлення громадянина стають не просто науковими категоріями, а дієвим інструментом зміцнення державної незалежності та запорукою її подальшого прогресивного розвитку [8].

Аналіз досліджень. У науковому дискурсі сьогодення (І. Бех, В. Кулик, А. Литвиненко, В. Огневюк, В. Ревенко, Н. Євдокимова, О. Саблюкова, Т. Саніна та ін.) національна ідентичність особистості розглядається як складний, багатоплановий конструкт, що формується на перетині національно-історичних, соціально-психологічних та політико-культурних сфер. Вона постає символом гармонійного розвитку народу, що особливо гостро відчувається в періоди екстремальних суспільних напружень, призводячи до єдності як кінцевого стану суспільної стабільності. Саме тому уточнення цього поняття в межах освіти, культури та народознавства є критично важливим для формування цілісної державної гуманітарної політики.

Освіта в цьому процесі постає головним інструментом створення гуманного й відповідального суспільства, культура – репозитарієм смислів і символічного капіталу, а народознавство – фундаментом, що забезпечує духовну єдність і спадкоємність поколінь.

Представлена таблиця 1 демонструє синергію освіти, культури та народознавства як цілісної системи, що через інструменти виховання, деколонізації та збереження традицій формує стійкий ціннісний каркас сучасної нації.

Таблиця 1

**Пріоритетні напрямки та інструменти
утвердження сучасної української ідентичності особистості**

Сфера дослідження	Роль у формуванні національної ідентичності	Ключові механізми впливу
Освіта	Ключова інституція національного відродження та стійкості	Формування інноваційного мислення, патріотичне виховання, трансляція історичних наративів через підручники
Культура	Простір деколонізації та створення нових національних символів	Деколонізація спадщини, розвиток мовних практик, література як голос нації, утвердження суб'єктності
Народознавство	Фундамент етнокультурної самобутності та зв'язку з корінням	Збереження народних звичаїв, календарно-обрядова культура, музейна педагогіка, сімейні традиції

Глибока інтеграція цих гуманітарних сфер забезпечує якісний перехід від пасивного збереження історичної спадщини до активного утвердження політичної та культурної суб'єктності України, фактично перетворюючи весь культурно-освітній простір на стратегічний ресурс національної безпеки.

Ця трансформація стає можливою завдяки переосмисленню функційного призначення кожного зі згаданих напрямків. У площині освіти ми спостерігаємо відхід від простого відтворення знань до виховання критичного мислення та патріотичної свідомості, де підручники з різних навчальних дисциплін стають інструментом

формування власної візії минулого. Культурна сфера так само постає динамічним простором деколонізації, де через сучасні мистецькі практики та літературу відбувається остаточне розривання зв'язків з імперським минулим і створюється актуальний голос нації, здатний бути почутим у світі. Водночас народознавство надає цьому процесу відповідної глибини, наповнюючи модерні структури живим змістом традицій та етносом попередніх поколінь, що забезпечує нерозривність національного буття.

Отже, взаємодія цих секторів створює багаторівневу систему захисту національного менталітету. Вона не лише консервує самобутність, а й продукує нові сенси, які дозволяють суспільству залишатися згуртованим у найскладніші часи. Саме через таку всеосяжну гуманітарну стратегію ідентичність особистості перестає бути вразливою до зовнішніх маніпуляцій, набуваючи ознак зрілої, суб'єктної та інтелектуально незалежної спільноти.

Метою статті є комплексне уточнення поняття національної ідентичності особистості через синтезування підходів провідних учених у галузях освіти, культури та народознавства. Аналіз спрямовано на виявлення динаміки змін в ідентифікаційних процесах, особливо в контексті воєнних випробувань, та формулювання узагальненої дефініції, яка б інтегрувала етнічні корені з громадянською відповідальністю. Досягнення цієї мети передбачає критичний огляд наукової спадщини минулого та аналіз сучасних соціокультурних трансформацій.

Викладення основного матеріалу. Дослідження феномену національної ідентичності особистості в Україні має тривалу історію, коріння якої сягає філософських та історичних праць мислителів минулого. Сучасне розуміння ідентичності українського народу базується на інтелектуальній спадщині, що пройшла шлях від романтичного етноцентризму до модерного державотворення.

Важливим підґрунтям для формування української ідентичності стали ідеї кордоцентризму П. Юркевича та філософія самопізнання Г. Сковороди. Сковородинська ідея «сродної праці» та внутрішньої свободи індивіда заклала антропологічні основи українського світовідчуття, тоді як П. Юркевич акцентував увагу на емоційно-духовному ядрі особистості («серці»), що визначає її зв'язок із національною спільнотою [7].

У XIX столітті ключову роль у науковому та культурному обґрунтуванні ідентичності відіграли Т. Шевченко, І. Франко та Л. Українка. Перший, як засновник сучасної української літературної мови, втілював у своїй творчості національну свідомість, яка протистояла імперському тиску. Його поезія стала дзеркалом досвіду нації, що перебувала під колоніальним тиском, але зберігала волю до життя. І. Франко та Л. Українка, як представники інтелектуальної еліти, модернізували український дискурс, наповнюючи його європейськими гуманістичними цінностями та утверджуючи право українців на власну високу культуру.

Наукове будівництво української нації було б неможливим без праць М. Грушевського, який у своїй фундаментальній «Історії України-Руси» довів безперервність розвитку українського етносу на його землях. Дослідник протиставив українську історичну схему імперській російській концепції, утвердивши Київську Русь як першу українську державу. На противагу йому В. Липинський розвивав ідею політичної нації, де ідентичність визначалася не лише етнічним походженням, а лояльністю до української землі та держави [3; 6].

У таблиці 2 систематизовано окремі аспекти еволюції української суспільно-філософської думки, де через ідеї антропологізму, кордоцентризму, історичної суб'єктності та державного патріотизму розкривається тяглість процесу інтелектуального обґрунтування національної самосвідомості. Упродовж радянського періоду етнографічні та соціологічні дослідження ідентичності особистості перебували в лещатах марксистсько-ленінської ідеології. Радянська етнографія розглядала ідентичність особистості побіжно, часто зводячи її до формального процесу національного ототожнення, що заперечувало будь-яку критику офіційної теорії «злиття націй». Це призвело до певного застою в теоретичному осмисленні феномену, проте народна культура та традиції продовжували жити як форма пасивного опору системі.

Таблиця 2

**Систематизація теоретичних підходів до визначення
національної суб'єктності у працях провідних українських мислителів**

Науковець / мислитель	Внесок у розвиток поняття національної ідентичності	Ключова концепція
Григорій Сковорода [7]	Антропологічне обґрунтування внутрішньої свободи та самопізнання	«Сродна праця» як шлях до гармонії особистості й нації
Памфіл Юркевич [7]	Психологічне підґрунтя національного характеру	Кордоцентризм («філософія серця»)
Михайло Грушевський [3]	Наукове обґрунтування історичної тяглості українського народу	Концепція України-Руси як окремого історичного суб'єкта
В'ячеслав Липинський [6]	Державницький підхід до ідентичності	Територіальний патріотизм і роль національної еліти
Микола Міхновський / Дмитро Донцов [2]	Радикалізація національної самосвідомості.	Вольовий націоналізм та ідея незалежності як найвищої цінності

Із набуттям незалежності українська наука відкрила для себе світові теоретичні здобутки, зокрема праці Е. Сміта. Його концепція національної ідентичності як глобального та всепроникного явища стала базовою для багатьох українських дослідників. Сміт виокремив такі ознаки ідентичності, як спільні міфи, історична пам'ять, масова культура та єдині юридичні права [12].

Сьогодні в Україні сформувалася потужна школа дослідників ідентичності, серед яких виділяється В. Кулик [5]. Його праці фокусуються на трансформації мовних і політичних ідентифікацій у постмайданний період та під час повномасштабної війни. Сучасний дослідник аналізує зміни в повсякденних практиках українців, демонструючи, як мова та історична пам'ять стають маркерами незворотного руху України в напрямку «геть від москви». Також важливими є дослідження В. Огнев'юка [8], який трактує національну ідентичність як результат порівняння своєї нації з іншими спільнотами, та А. Литвиненко [7], яка розглядає її як природне знання, успадковане від минулих поколінь.

Уточнення поняття національної ідентичності особистості вимагає детального аналізу наявних дефініцій, оскільки кожна з них висвітлює різні аспекти цього складного явища. Відтак одним із ключових завдань дослідження є розмежування етнічної та національної ідентичності особистості, що часто помилково ототожнюються.

Етнічна ідентичність особистості традиційно ґрунтується на об'єктивних ознаках спільноти – спільній мові, культурі, звичаях та походженні. Вона є ієрархічним утворенням, що виявляється через відчуття приналежності до певного етносу.

Національна ідентичність особистості є поняттям ширшого порядку. Вона виявляється в «горизонтальній ідентифікації» членів спільноти як рівноправних співгромадян. Це не лише культурна спільність, а й політична лояльність до держави, готовність відстоювати її незалежність і територіальну цілісність.

В українському контексті ці два види ідентичності перебувають у процесі інтенсивного синтезу. Тривалий час через відсутність власної держави українська ідентичність зберігалася переважно в межах етнічності. Проте сьогодні «національне» все більше асоціюється з юридичним громадянством та політичним вибором, при цьому соціокультурні та духовні координати залишаються важливим ідентифікаційним полем [11].

Аналіз сучасних наукових дефініцій дозволяє розглядати національну ідентичність особистості як багатогранний феномен, що охоплює спектр від стихійно успадкованих ознак до свідомо сконструйованих соціальних систем. Так, у працях Е. Сміта національна

ідентичність постає як глобальна та всепроникна категорія, що системно інтегрується в усі сфери життєдіяльності індивіда, визначаючи його світосприйняття на фундаментальному рівні [12]. На противагу цьому В. Огнев'юк розглядає її крізь призму соціальної психології, трактуючи ідентичність як результат постійного порівняння власної нації та культури з іншими спільнотами, що підкреслює її релятивну природу [8].

Особливе місце в науковому дискурсі займають концепції, що апелюють до генези цього явища. Так, А. Литвиненко акцентує увагу на примордіалістському розумінні, визначаючи ідентичність особистості як природне, майже інтуїтивне знання, що стихійно успадковується від попередніх поколінь [7]. Натомість І. Бех переводить обговорення в аксіологічну площину, де основою є стійке усвідомлення особистістю своєї належності до нації саме як активного творця духовно-культурних цінностей [1]. Е. Коростеліна підходить до питання з позицій конструктивізму, доводячи, що ідентичність особистості значною мірою формується через інструменти історичної освіти та навчальні наративи, які вибудовують колективну самосвідомість довкола ключових образів «жертви» або «героя» [4].

Логічне узагальнення наведених поглядів дає змогу виділити кілька базових методологічних підходів. Примордіалістський вектор наголошує на органічній незмінності національних рис, тоді як конструктивістська лінія стверджує, що ідентичність особистості є динамічним продуктом соціальної взаємодії та цілеспрямованого виховання.

У сучасному українському гуманітарному знанні найбільш продуктивним вважається синтетичний підхід: він визнає глибинне етнічне коріння та тяглість традиції, але водночас наголошує на потребі активного будівництва модерної нації через державні та суспільні інституції, що дозволяє українству бути суб'єктом власного історичного поступу.

Особливий інтерес викликає психологічний аспект ідентичності особистості, де вона розглядається як формування вищого «Я-образу» особистості. Людина як суб'єкт національної ідентичності не просто усвідомлює приналежність до групи, а формує на основі національних цінностей власні смислоціннісні утворення. Це означає, що ідентичність особистості не є зовнішньою ознакою, вона стає внутрішнім стрижнем людини, що визначає її поведінку в кризових ситуаціях. Нормальна ідентичність особистості характеризується позитивним сприйняттям свого народу, адекватним ставленням до своєї культури та толерантністю до інших народів. Натомість патологічні форми можуть призводити до радикального етнонаціоналізму або, навпаки, до почуття меншовартості.

Освіта є фундаментальною інституцією, що забезпечує тяглість національної ідентичності особистості через зміну поколінь. Вона постає не лише транслятором знань, а й простором соціалізації, де формується громадянин із певною системою цінностей [7].

На сучасному етапі перед українською освітою стоять складні завдання щодо утвердження національної самосвідомості. Реалізація цих завдань відбувається через:

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості в Україні відповідно до її інтересів та можливостей;
- забезпечення органічної єдності процесу становлення особистості з історією та культурою народу, його мовою та традиціями;
- формування особистості з інноваційним типом мислення, яка водночас зберігає тяглість національної традиції [1; 8].

Система освіти в Україні останніми роками продемонструвала свою ефективність, підготувавши покоління послідовних патріотів. Саме високий рівень освіченості українських військовослужбовців, їхня здатність швидко опановувати складні технології та інноваційну зброю є свідченням успіху національної системи освіти. Вона постає як ключова інституція, що забезпечує не лише інтелектуальний розвиток, а й стійкість і розвиток української ідентичності дітей та молоді в умовах воєнного стану.

Слід зазначити, що й сучасна навчальна література з різних дисциплін є одним із найпотужніших інструментів цілеспрямованого формування національної ідентичності

молодого покоління. Аналіз змісту підручників гуманітарного та технологічного циклів демонструє виразну еволюцію освітніх наративів – від абстрактного гуманізму перших років незалежності до створення консolidованого образу суб'єктної нації.

Сьогодні шкільні підручники та освітні програми виконують критичну функцію «символічного будівництва» держави, де кожен предмет робить свій внесок у загальну картину світу здобувачів освіти. Наприклад, через такі предмети, як історія й технології, відбувається акт відвоювання власного культурного простору, де утверджується тяглість української державності та самобутність мистецької спадщини, що звільняється від багаторічних імперських нашарувань [4].

Водночас роль підручників не обмежується лише трансляцією знань про спільне походження чи героїчне минуле – вони формують ціннісну платформу, на якій базується суспільна згуртованість. Навчальний контент сучасного покоління інтегрує спільні перемоги та травми в єдиний життєствердний наратив, що дозволяє молоді ідентифікувати себе як невід'ємну частину національної спільноти. При цьому сучасна педагогічна думка акцентує на тому, що зміст підручників має не лише подавати готові ідеологеми, а й стимулювати розвиток критичного мислення. Це забезпечує трансформацію національної ідентичності особистості з набору догм у живу, діалогічну практику, де усвідомлення належності до України стає результатом власного свідомого вибору та інтелектуального пошуку особистості [1; 8].

Логічне продовження освітнього дискурсу втілюється у площині культури, яка постає не просто додатком до знань, а тим живим середовищем, де національна ідентичність особистості набуває своїх остаточних форм вираження та ціннісного наповнення. Якщо освіта закладає інтелектуальний фундамент самоусвідомлення, то культура структурує його через систему традицій, вірувань і моральних імперативів, що забезпечують духовну цілісність народу. У цьому контексті українська література постає як потужний «голос нації», що історично виконував роль головного доказу самобутності українства, особливо в часи, коли його існування заперечувалося імперськими потугами. Саме художнє слово дозволяло спільноті почуватися «почутою і побаченою», маркуючи межі власної ідентичності як відмінної від російської, що століттями намагалася асимілювати українство, видаючи його за власну складову [2; 6].

Фундамент цієї самостійності закладено у творчості Т. Шевченка, І. Франка та Л. Українки, які не лише сформували літературну мову, а й вибудували національний міф, здатний чинити опір розчиненню. Водночас сучасний дослідницький інтерес фокусується на складності ідентифікаційних процесів в умовах тривалої колоніальної залежності, що виразно простежується на прикладі таких «гібридних» постатей, як М. Гоголь [2]. Дискусії довкола його творчості, глибоко вкоріненої в український побут, але реалізованої через російську мову, підкреслюють драматизм ідентичності під окупацією та актуалізують потребу застосування постколоніального підходу до вивчення культурної спадщини. Це переосмислення стає органічною частиною сучасного процесу деколонізації, який під впливом російсько-української війни перетворився на обов'язкову умову забезпечення тривалого миру та стабільності.

Сьогоднішня деколонізація передбачає критичну ревізію культурних маркерів, рішучу відмову від нав'язаних імперських символів та утвердження автентичних наративів, що дозволяє громаді відродити свій спосіб життя через механізми культурної пам'яті. Згідно з концепцією Я. Ассмана [там само], така пам'ять постає каналом відновлення ідентичності після криз, де зміна символічного простору публічних місць – назв вулиць чи пам'ятників – є актом повернення власної суб'єктності. У періоди бездержавності саме така культурна мобілізація була єдиним важелем націєтворення, що зрештою кристалізувалося у формі національної ідеї. Як форма раціонального осягнення ідентичності, національна ідея не лише відображає гуманістичний ідеал суспільної організації, а й чітко визначає витоки нації в часі та просторі, вибудовуючи ієрархію духовних пріоритетів, які роблять спільноту життєздатною та самодостатньою [1; 7].

Логічним продовженням культурної рефлексії та деколонізаційних процесів постає народознавчий аспект, у межах якого етнологічне знання забезпечує національну ідентичність особистості глибинним відчуттям історичної тяглості та живим зв'язком між поколіннями [10]. Якщо література та мистецтво артикують національну ідею на інтелектуальному рівні, то народознавство дозволяє особистості зануритися в українську спадщину на рівні повсякденних практик, де народні звичаї, традиції та обряди є своєрідними «оберегами» духовного імунітету. Вони трансформують національну самосвідомість через безпосередню участь у календарно-обрядових циклах та вивчення фольклору, що перетворює абстрактну належність до нації на глибоке почуття особистої причетності та гордості за власне коріння.

Сучасна освітня сфера активно інтегрує народознавчий компонент через інноваційні формати, що дозволяють поєднувати автентичні витoki з актуальними суспільними потребами. Зокрема, майстер-класи з традиційних ремесел та методи музейної педагогіки забезпечують візуалізацію історії через діяльність, тоді як такі заходи, як кулінарні толоки, демонструють здатність архаїчних традицій перевтілюватися в сучасні форми соціальної відповідальності, наприклад у волонтерську підтримку війська. Така трансформація робить етнокультуру живою та функційною, проте водночас ставить перед дослідниками виклик протидії «етнокітчу» – поверхневому та спотвореному зображенню народної культури [2; 9; 10].

Справжня національна ідентичність, звільнена від імперських нашарувань, базується на глибокому розумінні автентики, а не на її гротескних сурогатах. Тому деколонізація в царині народознавства означає не лише збереження фольклору, а й рішучу відмову від нав'язаних ззовні стереотипів, які десятиліттями намагалися примітивізувати український побут. Повернення до справжніх джерел та їх переосмислення в контексті сучасної боротьби за незалежність дозволяє традиції виконувати свою головну роль – бути надійним фундаментом для вибудовування майбутнього суб'єктної та самодостатньої нації.

Повномасштабна війна стала потужним каталізатором фундаментальних зрушень в українському суспільстві, ініціювавши радикальну трансформацію ідентифікаційних практик і глибинне переосмислення системи цінностей. Одним із найбільш виразних індикаторів цього процесу є стрімка зміна мовного ландшафту, де українська мова остаточно вийшла за межі суто комунікативного інструмента, перетворившись на акт політичної лояльності та ключовий маркер національної належності.

Соціологічні дані, зокрема дослідження В. Кулика, станом на грудень 2022 року фіксують безпрецедентну динаміку: частка громадян, які спілкуються виключно українською мовою, зростає до 41 %, а тих, хто використовує її в більшості ситуацій, – до 17 %. Водночас спостерігається суттєве звуження сегмента переважно російськомовного спілкування, що скоротився до 9 %, тоді як частка осіб, які використовують виключно російську, впала до критичного мінімуму в 6 %, що на тлі 24 % двомовних респондентів свідчить про остаточне домінування україноцентрованої мовної ідентичності [5].

Паралельно з мовною трансформацією відбувається інтенсивна консолідація суспільства довкола нової героїки та переосмислення історичного досвіду. Війна зумовила масовий перехід до вшанування борців за незалежність, де сучасні захисники та захисниці стають живими символами нації, формуючи новітній образ українства, заснований на почутті гордості та солідарності. Цей процес творення нових сенсів безпосередньо корелює з розумінням національної ідентичності як стратегічного чинника безпеки держави. Усвідомлення спільної історії та цінностей забезпечує такий рівень суспільної згуртованості, який запобігає фрагментації країни під зовнішнім тиском і перетворює готовність захищати суверенітет на невід'ємну складову самосприйняття кожного громадянина. Тобто сучасна українська ідентичність особистості стає фактором стабільності, що гарантує виживання держави через внутрішню єдність і непохитність ціннісних орієнтирів.

Результатом проведеного теоретичного аналізу та соціополітичного огляду стає можливість виведення інтегративного формулювання, яке б охоплювало всі зазначені вище аспекти – від історико-філософських засад до сучасних безпекових викликів. Синтез освітнього, культурного та народознавчого вимірів дозволяє стверджувати, що національна ідентичність особистості в Україні сьогодні – це не статичний набір ознак, а динамічна, багаторівнева система самоусвідомлення особистості. Вона базується на глибокому відчутті приналежності до української нації як унікальної соціокультурної та політичної спільноти, що пройшла шлях від колоніального тиску до здобуття повної історичної суб'єктності.

Це узагальнене визначення передбачає, що сучасна національна ідентичність особистості органічно інтегрує в собі історичну пам'ять про спільне минуле, активне володіння українською мовою як інструментом політичної лояльності, а також дотримання народних традицій, очищених від етнокітчу. Ключовим елементом цієї системи є прийняття гуманістичних цінностей свободи й незалежності, які в умовах екзистенційної загрози трансформуються в особисту відповідальність кожного громадянина за долю та безпеку української держави.

Висновки. Результати проведеного дослідження у сферах освіти, культури та народознавства дозволяють констатувати, що національна ідентичність в сучасній Україні постає як динамічний феномен, який перебуває у стані інтенсивного уточнення та ціннісного переформатування.

На основі проведеного аналізу виведено авторське поняття національної ідентичності особистості, що розглядається як багатofакторна синтетична система, де етнічне походження, виражене через мову та народознавчий фундамент, нерозривно поєднується із громадянським вибором – політичною лояльністю, волею до захисту держави та активною участю в демократичних процесах. Сьогодні в Україні спостерігається остаточне утвердження моделі громадянської нації, де приналежність до українства визначається не лише фактом народження, а свідомим прийняттям культурних і політичних цінностей, що було радикально прискорено внаслідок збройної агресії.

Важливу роль у цьому процесі відіграє освітня система, яка стає архітектором ідентичності, формуючи через оновлені наративи та інноваційне мислення, свідому особистість, здатну усвідомлювати свою роль у майбутньому країни. Паралельно із цим культурна деколонізація, що полягає в поверненні до автентичних витоків та очищенні від імперських нашарувань, утверджує українську мову як головний маркер ідентичності та необхідну умову культурної стійкості. У підсумку викристалізована національна ідентичність особистості набуває статусу стратегічного чинника безпеки, стаючи найпотужнішою зброєю у гібридній війні та забезпечуючи той «запас міцності» суспільства, який унеможливорює розмивання внутрішньої єдності народу під будь-яким зовнішнім тиском.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у детальному дослідженні механізмів адаптації національної ідентичності особистості до умов довготривалих безпекових випробувань та аналізі ефективності нових освітньо-культурних стратегій у процесі реінтеграції деокупованих територій. Особливу увагу варто приділити вивченню трансформації колективної пам'яті та мовних практик як фундаментальних чинників зміцнення державної суб'єктності в повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистість як суб'єкт української національної ідентичності. Аналіз стану української національної ідентичності : препринт. Київ : ІПВ НАНУ, 2024. 32 с.
2. Гриценко О. Культура пам'яті та ідентичність спільноти. Київ : Інститут культурології АМНУ, 2020. 156 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1991. 648 с.
4. Коростеліна Е. Defining National Identities: The Role of History Education in Russia and Ukraine. Wilson Center. 2011. 22 p.

5. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2023. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5530798> URL: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2023/kulyk-mova-ta-identychnist-na-kinec-2022.htm>
6. Липинський В. Твори : у 25 т. / Східноєвроп. дослід. ін-т ім. В. К. Липинського (Філадельфія); Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ; Філадельфія, 1994. Т. 1 : Суспільно-політичні твори (1908–1917). 580 с.
7. Литвиненко А. Національна ідентичність як природне знання. Ідентичність / за ред. В. Г. Кременя. Київ : НАПН України, 2024. С. 112–120.
8. Огнев'юк В. Національна ідентичність як складова соціальної ідентичності. *Ідентичність* / за ред. В. Г. Кременя. Київ : НАПН України, 2024. С. 108–111.
9. Ревенко В., Євдокимова Н. Cultural Identity and National Traditions in Ukrainian Education: Historical Perspectives. SSRN. 2025. 12 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=5530798>
10. Саблюкова О. Формування національної ідентичності здобувачів освіти через народну спадщину. Одеса : Одеський ліцей, 2023. № 7. 9 с.
11. Саніна Т. О. Дослідження національної та етнічної ідентичності: теоретичний огляд. *Наукові записки НаУКМА*. 2005. С. 23–28.
12. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.

References:

1. Bekh, I. D. (2024). Osobystist yak subiekt ukraïnskoï natsionalnoï identychnosti. Analiz stanu ukraïnskoï natsionalnoï identychnosti [Personality as a Subject of Ukrainian National Identity. Analysis of the State of Ukrainian National Identity]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, O. (2020). Kultura pamiaty ta identychnist spilnoty [Culture of Memory and Community Identity]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Hrushevsky, M. (1991). Istoriiia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus]. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
4. Korostelina, K. (2011). Defining National Identities: The Role of History Education in Russia and Ukraine. Wilson Center [in English].
5. Kulyk, V. (2023). Mova ta identychnist v Ukrayini na kinets 2022-ho [Language and Identity in Ukraine at the End of 2022]. *Independent Cultural Journal "Ji"*. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5530798> Retrieved from <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2023/kulyk-mova-ta-identychnist-na-kinec-2022.htm> [in Ukrainian].
6. Lypynsky, V. (1994). *Tvory: u 25 t.* [Works: in 25 vols.]. Kyiv; Philadelphia [in Ukrainian].
7. Lytvynenko, A. (2024). Natsionalna identychnist yak pryrodne znannya [National Identity as Natural Knowledge]. Kyiv: NAES of Ukraine [in Ukrainian].
8. Ohnev'yuk, V. (2024). Natsionalna identychnist yak skladova sotsialnoyi identychnosti [National Identity as a Component of Social Identity]. Kyiv: NAES of Ukraine [in Ukrainian].
9. Revenko, V., & Yevdokymova, N. (2025). Cultural Identity and National Traditions in Ukrainian Education: Historical Perspectives. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=5530798> [in English].
10. Sablyukova, O. (2023). Formuvannya natsionalnoyi identychnosti zdobuvachiv osvity cherez narodnu spadshchynu [Formation of National Identity of Students through Folk Heritage]. Odesa [in Ukrainian].
11. Sanina, T. (2005). Doslidzhennya natsionalnoyi ta etnichnoyi identychnosti: teoretychnyi ohlyad [Research on National and Ethnic Identity: A Theoretical Review]. *NaUKMA Research Papers*, 23–28 [in Ukrainian].
12. Smith, A. (1994). *Natsionalna identychnist* [National Identity]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

Havryliuk H. M.,

orcid.org/0000-0003-1543-3135

NATIONAL IDENTITY OF THE INDIVIDUAL UNDER ARMED AGGRESSION: EXISTENTIAL RECONCEPTUALIZATION AND DECOLONIZATION OF THE HUMANITIES

The article provides a comprehensive and multifaceted analysis of Ukrainian national individual identity transformation under the extreme conditions of current full-scale armed aggression. Based on a retrospective review of the fundamental works of prominent Ukrainian researchers and thinkers of the past and present, the complex genesis of national agency ideas is traced using a retrospective-analytical

method. The work analyses in detail their evolution from early ethnocentric models to the formation of a modern political nation capable of decisive resistance to external threats.

The synergy of education, culture, and ethnology is studied as a holistic, complementary system that ensures a profound decolonisation of individual and collective consciousness, as well as the formation of a stable value framework for the entire society. The author proves that the interaction of these sectors creates a multi-level system for protecting the national mentality against hostile manipulations. Special attention in the article is paid to the dynamic change in linguistic practices and the analysis of current sociological indicators, which convincingly demonstrate the final transformation of the Ukrainian language into a fundamental marker of political loyalty and the will to independence.

The research formulates and substantiates the author's integrated definition of national individual identity as a complex, multi-level dynamic system. This system synthesizes historical memory, authentic folk traditions purified from the layers of the past, and a conscious personal responsibility of each citizen for the security and sovereignty of their state. It is proved that under conditions of a severe existential threat, identity finally transforms from an abstract philosophical category into a real strategic resource of national resilience, becoming the primary tool for countering pressures of assimilation and imperial narratives. The crystallization of a citizen's self-awareness is defined as a guarantee for the further progressive development of Ukraine as a subject of global civilisation.

Key words: national identity of the individual, existential dimension, decolonization of the humanities space, national security, civic agency, socio-cultural transformation, linguistic identification.

Дата надходження статті: 17.11.2025 р.

Прийнято до публікації: 08.12.2025 р.

Опубліковано: 16.01.2026 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Павленко О. О.